

Білінський Д. Ю.,

викладач кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання
Навчально-наукового інституту іноземної філології
Житомирського державного університету імені Івана Франка

ДИНАМІКА ВІДОБРАЖЕННЯ РОЛЬОВОЇ АСИМЕТРІЇ В МОВЛЕННЄВОМУ ЖАНРІ СІМЕЙНОЇ БЕСІДИ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОЇ ДРАМИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Анотація. У статті проаналізовано стратегії, тактики, мовленнєві акти та лексико-стилістичні засоби, що відображають динаміку рольової асиметрії у мовленнєвому жанрі сімейної бесіди на матеріалі британської драми ХХ століття.

Ключові слова: рольова асиметрія, мовленнєвий жанр, стратегія, тактика, сімейна бесіда, драма.

Постановка проблеми. Соціальна роль є важливим складником відносин у суспільстві, оскільки вона визначає правила поведінки індивіда, який виконує певну роль [1, с. 23]. Соціальна нерівність спричиняє асиметричний розподіл прав та обов'язків між членами суспільства, що відображається у рольових відносинах та мовленні індивіда, що становлять явище рольової асиметрії. Зазначена проблема є досі маловивченою з лінгвістичного погляду. Наше дослідження, здійснене на матеріалі британської драми, націлене на виявлення змін у прояві рольової асиметрії у мовленнєвому жанрі сімейної бесіди протягом ХХ століття. Залучення терміна мовленнєвий жанр, під яким розуміють певні тематично оформлені, стійкі, композиційні та стилістичні типи висловлення, які виступають як вербальне оформлення типової ситуації соціальної взаємодії людей [2, с. 46], дає змогу виявити тактико-стратегічні та лексико-стилістичні особливості мовлення персонажів британської драми, що відображають асиметрію їх соціальних ролей.

Мета – проаналізувати стратегії, тактики та стилістичні засоби, за допомогою яких відображена рольова асиметрія в сімейній бесіді.

Виклад основного матеріалу. Спілкування в сім'ї несе на собі багато особливостей функціонування мовних одиниць у малій соціальній групі [3, с. 107]. Водночас сім'я є соціальною групою із власною структурою, ієрархією, нормами та правилами поведінки. Для сімейної бесіди важлива ієрархія учасників спілкування, вік, роль глави сім'ї. Сімейна бесіда є невимушеною побутовою розмовою носіїв літературної мови. Вона належить до розмовного стилю та, оскільки є однією зі сфер літературної мови, протистоїть їй за низкою ознак: спонтанність, неофіційність, ненормативність порівняно з літературною мовою. Незважаючи на те, що в сімейній бесіді простежується неповнота, уривчастість словесного оформлення повідомлень, це рідко відображається на розумінні учасниками один одного, тому що їх спілкування спирається на загальний побут, загальний соціально-культурний досвід. Із лінгвістичної позиції сімейна бесіда є самостійним жанром, що підрозділяється на субжанри, у яких виділяють сімейні діалоги, полілоги, телефонні розмови [4, с. 29].

Перша половина ХХ століття характеризується домінуванням традиційних сімейних цінностей, що було пов'язано із соціальним та економічним аспектами тогочасного британського суспільства [5, с. 410; 6, с. 115–117].

Аналіз персонажного мовлення показує, що чоловік домінує в розмові з дружиною, його тактики належать до мегастратегії конфронтації. Дружина змушена підкорятися та намагаться прямувати розмову в кооперативне русло. Наприклад:

Chris. So he will. And hungry. Have ye got him some supper ready?

Martha. There's a nice new bit o' cheese, and some soup keeping hot in the kitchen.

Chris. That's right. I want Edward to feel at home when he comes here.

Martha. Now let me side them papers and things away. I don't feel comfortable with the place so untidy.

Chris. Let them be till I've done, Martha; and then I 'll side them myself. I'd rather. I don't know where to look for things when you've put them tidy.

Martha. As you please.

Chris. I'll have to see Mr. Dove about these in the mornin'. I doubt I 'm getting too old for Circuit Steward.

Martha. Too old indeed! You're tired to-night, that's all [7, с. 11].

Як продемонстровано в прикладі, домінуюча соціальна роль чоловіка реалізується в тактиці контролю за виконанням попередніх розпоряджень, вираженій квеситивом *"Have ye got him some supper ready?"*, схвалення дій співрозмовника у мовленнєвому акті констативу *"That's right..."* та непрямой відмови *"Let them be till I've done..."*, що виражена директивом. Зазначені тактики підкріплюються антитезою *"I don't feel comfortable with the place so untidy... when you've put them tidy..."*. Дружина, у свою чергу, послуговується тактикою пропозиції, вираженою у реквестиві *"Now let me side them papers and things away..."*, згоди, що реалізована у констативі *"As you please..."* та компліменту в мовленнєвому акті констативу *"Too old indeed! You're tired to-night, that's all..."*. Зазначені тактики дружини є складником стратегії кооперації та показують її залежну позицію відносно позиції чоловіка та, відповідно, намагання використовувати тактики, що сприяють підтриманню кооперації.

Водночас у персонажному мовленні наявна конфронтація з боку дружини, коли йдеться про важливі для неї речі. В іншому прикладі відображено конфлікт у стосунках між чоловіком та дружиною, де обидва учасники дотримуються конфронтативної стратегії. Зміна стратегії поведінки дружини вмотивована невдоволенням поведінкою чоловіка. Голова сім'ї продовжує послуговуватися стратегією домінування, проте, протест дружини змушує його виправдовувати власне рішення.

Martha (hearing the voice and rising). Mary! My girl.

Chris. Stop where ye are, mother.

Martha. Mary, come to me. (She staggers towards Mary. Chris, stops her.)

Chris. It's not for me to forgive her. She must look higher than me for forgiveness.

Martha. But I can forgive her. You don't know how lonely I've been these years, and how I've longed for my child. Mary! (She rises.)... It's the Old Testament he goes by, Mary, the cruel part. I don't; I go by the New, and I forgive you as it tells me to [7, с. 16].

У зазначеному прикладі дружина вважає ставлення чоловіка до дочки занадто суворим, а його рішення стосовно її долі несправедливим та демонструє це за допомогою тактики незгоди, вираженої констативом *"But I can forgive her..."*, негативної оцінки у мовленнєвому акті констативу *"It's the Old Testament he goes by, Mary, the cruel part..."* та спонування, вираженого директивом *"Mary, come to me..."*. Незгода дружини доповнюється антитезою *"It's the Old Testament he goes by... I don't; I go by the New..."* та невербальною реакцією *"(She staggers towards Mary. Chris, stops her.), (She rises.), (hearing the voice and rising)"*. Все це показує її відкрити непокору чоловікові та відмову слідувати правилам власної ролі. Чоловік же послуговується тактиками наказу, вираженого у директиві *"Stop where ye are, mother..."*, виправдання та аргументації у мовленнєвому акті констативу *"It's not for me to forgive her. She must look higher than me for forgiveness..."*. Як бачимо, він намагається зберегти домінуючу позицію власної соціальної ролі, водночас виправдовуючи власне рішення.

У другій половині XX століття відбулися значні зміни у британському суспільстві, що було відображено у мовленні персонажів драми. У жінок з'явилася можливість працевлаштуватися та бути незалежними економічно від чоловіків, що значно підвищило їхню роль у сім'ї [8, с. 21–22]. Спостерігається зниження впливу релігії на сімейні цінності [9, с. 12–14], про що свідчить зростання кількості розлучень у другій половині XX століття.

Лібералізація сімейних стосунків не приводить до одностайної кооперації у стосунках між чоловіком та дружиною. Проте боротьба за владу у сім'ї набуває конфронтативних форм. Інший приклад показує ситуацію конфлікту між чоловіком та дружиною:

MAX: Lake Geneva. You haven't been to Virginia Water, have you? Lake Geneva. It is at Geneva? It must be...

CHARLOTTE: Stop it-stop it-stop it...

MAX: You forgot your passport....

CHARLOTTE: I think I do. You go through my things when I'm away? (Pause. Puzzled.) Why?

MAX: ...You should have just put it in your handbag. We'd still be an ideal couple. So to speak [10, с. 11].

Оскільки метою чоловіка є звинувачення дружини у шлюбній зраді, він обирає стратегію конфронтації, що включає тактику перевірки інформації, що виражена в мовленнєвому акті квеситиву, реалізованому розділовим питанням *"You haven't been to Virginia Water, have you?"*, що супроводжується повторами *"Lake Geneva"*, та тактику констатації фактів, що виражена констативом *"You forgot your passport"*, тактикою критики співрозмовника *"You should have just put it in your handbag. We'd still be an ideal couple. So to speak"*. Дружина ж відмовляється займати залежну позицію та відповідає тактикою наказу, вираженою ін'юнктивом, який повторюється декілька разів *"Stop it-stop it-stop it."* та тактикою звинувачення у мовленнєвому акті квеситиву *"You go through my things when I'm away?"*

Водночас у ситуації конфлікту між чоловіком та дружиною, де домінуючу позицію в суперечці займає дружина, чоловік не йде на конфронтацію, а намагається виправдатися, що має по-

вернути розмову в кооперативне русло. Це відображено в такому прикладі:

WIFE: You shouldn't come here.

GEORGE: Why not?

WIFE: I'm not impressed-just because you've got a guilty conscience...

GEORGE: I'm sorry, lover-! was terribly disappointed myself, really disappointed.

WIFE: And don't call me lover... (Moves away.) You let me down.

GEORGE: I had to demonstrate a new line-there was big money involved [11, с. 124].

Домінуюча позиція дружини показана в її критиці поведінки чоловіка *"I'm not impressed-just because you've got a guilty conscience..."*, що є ознакою конфронтативної стратегії. Її поведінка доповнюється невербальною реакцією *"(Moves away)"*. Водночас чоловік застосовує тактику вибачення *"I'm sorry, lover-! was terribly disappointed myself, really disappointed..."* та виправдання власної поведінки *"I had to demonstrate a new line-there was big money involved..."*, що свідчить про його бажання завершити конфлікт та повернутися до кооперації.

Така поведінка подружньої пари в другій половині XX століття, де домінуючу позицію займає дружина, має відмінності від поведінки персонажів на початку століття, коли дружина виявляла лише перші ознаки непокори.

Висновки. Аналіз персонажного мовлення британської драми показує, що соціальна взаємодія, в основі якої є рольова асиметрія, спостерігається в межах мовленнєвого жанру сімейної бесіди, що спричинено історичними та соціально-економічними факторами, які мали місце у Великобританії XX століття. Якщо стратегії та тактики кооперації та конфронтації мають місце у мовленні персонажів впродовж XX століття, особливості їх використання змінюються. Так, на початку XX століття спостерігається домінування чоловіка в сім'ї, що виражено тактикою контролю за виконанням попередніх розпоряджень, схваленням дій співрозмовника та непрямою відмовою. Залежна позиція дружини демонструється тактиками пропозиції, згоди та компліменту. Водночас у ситуації, яка є важливою для жінки, вона ставить під сумнів правильність рішень чоловіка та його домінування, послуговуючись тактиками незгоди і негативної оцінки. У другій половині XX століття ситуація кардинально змінюється: чоловік втрачає домінування, проте, це не приводить до кооперації, а приводить до боротьби за владу між чоловіком та дружиною, яка вдається до конфронтативних тактик. При цьому мають місце ситуації, де чоловік займає залежну позицію, послуговуючись тактиками вибачення та пояснення власної поведінки.

Подальша перспектива дослідження вбачається нами в дослідженні динаміки асиметричного спілкування в персонажному мовленні британської драми XX століття із залученням такої статусної характеристики, як вік.

Література:

1. Карасик В.И. Язык социального статуса. / В.И. Карасик. – М. : Институт языкознания АН СССР, 1991. – 495 с.
2. Рытникова Я.Т. Семейная беседа как жанр повседневного речевого общения / Я.Т. Рытникова // Жанры речи. – 1997. – № 1. – С. 45–56.
3. Тарасов Е.Ф. Язык и культура: методологические проблемы / Е.Ф. Тарасов, Ю.А. Сорокин // Национально-культурная специфика речевого поведения: сб. статей. – М., 1977. – С. 105–112.
4. Дементьев В. В. Коммуникативная генерика: речевые жанры как средство формализации социального взаимодействия / В. В. Дементьев // Жанры речи. – 2002. – № 3. – С. 18–40.

5. Vermeer P. Religion and Family Life: An Overview of Current Research and Suggestions for Future Research / P. Vermeer // Religions. – 2014. – Vol. 5. – P. 402–421.
6. Lovše N. Roles of Husbands and Wives in the Christian Marriage Relationship (Ephesians 5) / N. Lovše // KAIROS – Evangelical Journal of Theology. – 2009. – Vol. 3. – P. 113–134.
7. Houghton S. The Old Testament And The New / S. Houghton // Constable and Co. Ltd., 1914. – Vol. 3. – P. 1–25.
8. Lewis J. Women and Society Continuity and Change since 1870 / J. Lewis // The Economic History Review. – 1985. – Vol. 1. – P. 21–25.
9. Voas D. Religion in Britain: Neither Believing nor Belonging / D. Voas, A. Crockett // Sociology, BSA Publications Ltd. – 2005. – Vol. 39. – P. 11–28.
10. Stoppard T. The real thing / T. Stoppard. – L. : Faber & Faber, 1983. – 85 p.
11. Stoppard T. Teeth / T. Stoppard. – L. : Farrar, Straus and Giroux, 1998. – 272 p.

Билинский Д. Ю. Динамика отражения ролевой асимметрии в речевом жанре семейной беседы (на материале британской драмы XX века)

Аннотация. В статье проанализированы стратегии и тактики, отражающие динамику ролевой асимметрии в речевом жанре семейной беседы на материале британской драмы XX века.

Ключевые слова: ролевая асимметрия, речевой жанр, стратегия, тактика, семейная беседа, драма.

Bilinsky D. Dynamics of the Role Asymmetry Representation in the Speech Genre of Family Conversation (Based on British Drama of the 20th Century)

Summary. The article analyzes the strategies and tactics, which reflect the dynamics of role asymmetry in the speech genre of family conversation based on British drama of the 20th century.

Key words: role asymmetry, speech genre, strategy, tactics, family conversation, drama.